

Sumbaryň garagyrnagy

Category: Geň-taňsy wakalar, Kitapcy

написано kitapcy | 22 января, 2025

Sumbaryň garagyrnagy SUMBARYŇ GARAGYRNAGY

Il-günüme doneýin!

Bir öýden çykybilseň bolany.

Ine, bu gezegem Gutlymyrat Begmyrat, Gündogdydyr Şyhberdi Köse, Abadan Aşyr, Juma Meňli, Babadyr Sona Aýyt, Goşa Sähet, Halmyrat, Amangeldi, Hudaýguly Hally, Hajy Goşa, Amandyr Rejep Oraz ýaly hemdemlerimiň hemaýaty bilen Bamy – Ymarat – Gerkez – Çendir – Garakel – Ýartygala – Kyrkgyz böwür – Çakangala – Akdepe – Seýkel – Gzylymam – Akymam – Gerkez döwür (Hanguly) – Garahan sebitlerini syrybam Gyzylbaýra ýetdim.

Ine, «Gyzylbaýr höwürtgedir, mal içinde ýumurtgadyr» diýdiren sahayatly toprak. Ynha, 1813-nji ýylyň Remezan aýynynyň 19-na Dikildaş – Gorpolum – Ýeksarga – Naýbadaý – Absary – Törekli – Kürenolum – Öýlük – Gorgan (?) – Hajygowşan – Aktokaý aralygyna köklenip, meşhur Magtymgulymyzy iň soňky ýoluna ugradan keramatly toprak.

Gyzylbaýra baran günümiň ertesi, heniz daňyň düýbem agarmandy. Yerimden turşuma, suwunyň ýüzi dumana gaplanybrak duran Sumbaryň olumyndan indim.

Ine, Gyzyletregiň meşhur Sarlawugy! Ana-da onuň höwlümlı silleriň darkaşly demine döz gelmän, diklimligine opurylan uçutdan kertimsi kenary. Anhalykga-da, oň düye ýaly daşlary. Olaryň arasyndan suwla-suwla pesede eňterilýän akymalaryň derä

sarsgyn salýan sesem asmandan aslyşarly.
Şeýdip, görülmedik gözelligi boýlaý-boýlaý, maýylliga ýetişime
nädip düşendigimem duýmandyryň. Suwa düşüşime, esliräk
eglenip, yzyma dolansam, myhman ýerim Koý Annasähediň ýüzi
galagoplyrak.

– Bizem, Amantäç doganyň bile «Gara daňdandan örüp, gonagymyz
nirä gidäýdik-ä?» diýip, daşdan-içden sizi agtarybam ugradyk
eý görmüş, Sumbar gapdaldan gelýäniň görnäýdi.

– Aý, ýaňy Şarlawuga baryp, «Gel, bir hezil edineýin-le»
diýdim-dä.

– Haý-ha! Muňa sered-ä?! Gije-girimem-ä däl, asyl gaýdyp,
galan ömrüňe Sumbaryň akawudynyň gyrasynda-da görnäýmegin

– O näme üçin? Men-ä «At görse münjek, suw görse içjeklerden». Nire bolsa bolaýsyn, suw gabat geldigi, gurbaga ýaly, bir
çümüp çykmasam, edil untabagymy aldyran ýaly-da.

– Nämäni aldyran ýaly bolsaňam, biziň etrapda bir ýeke özüň
suwa düşäýmegin, oluma beýlekä girip, eşitdiňmi? Sebäp diýseň,
bu Sumbarda suwuň gara gyrnagy bar ahyryn.

– Bä-ä. Şeý diýsene. Koý kaka, «Ümmülmez ummanlarda suw
zagypalary (suw perileri) bar. Köpi gören, jany jenewut ýaly,
aýrañjöwren kişiler ýaňkylary tutuşyna, çygly esgä dolap esli
wagt saklayşyna, islän çakam jumag-ysnyşmasyny berjaý kylyp,
soňam yzyna goýberer ekeni» diýip gulagyma degdi. Deştdir
Börme gapdallarynda bolamda: «Isgender Zulkarnaýn biziň
töwerekleri basyp alanda, suw peri aýalynam ýany bilen
äkelipdir. Oňam Spitamanyň, ýagny garadan gaýtmaz türkmen
Çepbe Temeniň dogumly döwürdeşi bir çopan oglan ogurlapdyr.
Ana, şondanam, Bährizen (deňiz zenany) – Bäherden ady
galypdyr» diýen maglumata-da duşupdym.

Ýöne, Koý kaka, «Suwuň garagyrnagy» diýip welin eşitmändim-dä.

– Eşitmeseň eşider ýörersiň-dä. Sen entejik näme görýäň?..

Şondan soň Balkan Kakabaý, Esen Atak, Şiridir Gurban
Gulmämmet, Halnabat Mämmetnazar, Meretmyrat Gurban, Annatäç
Öwez, Orazmämmet Amantagan, Täçnabat Sopy ýaly ýalawlylara yüz
tutup ýörşüme, ahyry garagaçly Gazakbaý aga duşdum.

– Suwgyrnagymy? O bardyr bu soramyň suwlarynda. Kakam Nurly
molla Orazmämmet oglы-da Şarlawugyň ýokary ýanyndaky
Duzolumdan geçende ony görüpdir. Şonda aty horguryşyna,
saklatman, alyp gaçypdyr. Soň oňa «Bo-how! Sen gaty bagty
getiren. Ol biziň birnäçämizi ald-a» diýenler.

Şarlawukly Otuz Döwlet oglam jeňňelde goýun bakyp, Gürgene

günaşym siwa inendiklerini ýatlady:

– Şonda bir gün süýr günortanlar goşa suwuň garagyrnagy geldi. Öz-ä çuwýalaňaç. Saçam açyk. Endam janam suwamaý tüý. Biz onuň eline bişirilen kellebaşaýagy tutdurdyk welin, gönümel yzyna gidiberdi. Agzy bimaza bora çemeli görgüliniň.

Inergaýdryakly (baýathajyly, ýagny, gyzyletrekli) Musa Bally bolsa, diňe Sumbardyr Gürgende däl, eýsem Etrekde-de suw adamsynyň bardygyny belläp, olaryň biriniň Daşburun güzerinde (olum – ýasga – güzer) ýasaýandygyny ýatlady. Ol bimahal-kämahal suwa baran oglan-uşagy heläkleýärem ekeni.

Bir günem däne äkelyän iki dogan garaňky gatlyşyberende o ýerde düsläp, ýaňy bir ýazylyp-ýaýrap ugramazmy. Edil şo halatam bir geň jandar suwdan çykyşyna, olara tarap yönelyär. Şonda hälkileň birem ony tüpeňleýär. Ertesi görseler, ol suw eýesi – garagyrnak ekeni.

Ine, şeýdip irmez awçylyga salyp ýörkägem, Gurbanmämmet Geldi, Abdyrahman Söýün, Täçdurdy Toýly ýaly göwni gowulaň goldawy arkaly biz şarlawukly şofýor Mämmet Hajygylýja duşduk. Ondan Gaýtarmış ata, Gurbuşdyr Gulan ata, şeýle-de Teke gyrlana dahylly köp-köp maglumatlary ýazga geçirdik.

Hawa, huşy metdalygy bilesigelijilige sepleşen Mämmet aga nusga alamaly kişileň kowmundan. Ýone ýaşulynyň Altyn, Kümüş, Tylla atly gyzlarynyň dokan halylaryn-a däl, eýsem gol girizip eden iki yüzli keçelerinem hiç zatdan peslär ýaly däl.

Biz Mämmet aga bilen Sumbardyr Çendiriň akabasynyň birigýän ýerini synlamaga-da gitdik.

– Önler şu taýda-da, ýaňky soraglaýan gara gyrnaklaryň adamlara köp duşupdyr. Olar sünksüz ýaly, özem julkulp, edil meşigiň bar-da. Gözem biri-birine golaý. Gaty siňe synlaýmasaň aýal-erkegem aýyl-saýyk etdirmeyän bora çemeli. İçinden ýalyn öturen, gajymaldan belet adamlaryň-a olardan haram tüýem tisginmändir. Bek bogşuna, ýaňkylaryň bokurdagynyň aşagyndaky şaýy pul ýaly tegelek halkanam alypdyr. Onsoň näme, o görgülem, öñküsi ýaly suwa çümüp, o taýda ýatmadan-a elli bizar, beýke ýanda boýurganyp oturar ekeni-dä, hiç ýana gidibilmän.

Ine, biziň başlyggymyz Anna Begnyýaz pahyr weli, Igdirolumda suwa düşüp durka, garagyrnak gelip garsa gujaklanda, tisginip ýüregi ersip-towlanany üçin, dessine-de ýogaldy-da. Gulagy göründen ýaňa, görgüliň. Özem o ýagdaý 1961-nji ýylда bolaýypdy öýdýän – diýen Mämmet aga sözünü soňlady.

Soňkusy ýyl Gyzylbaýra düşemde bolsa, köne aşnam Koý kaka bilen Keşer Amanyň maşynyna münşümize ýola çykdyk. Çimli deräni syraý-syraýam Ýalawaç dagyndaky Gaýtarmış ata gonamçylygyna ýetdik. Şonda Koý kaka Gaýtarmış atanyň Nur atanyň oglы, Gözli atanyňam agtygydyny aýtdy. Ine, bir günem Gaýtarmış ata dagy okap otyrka, üstlerine ýagy dökülmmezmi. Şonda halypalary: «Haýsy şägirdim bu bela nägehanyň merkini berip bilerkä?» diýenden Gaýtarmış ata daş çykypdyr. Ondoň ilk-ä, töwerek gap-garaňky bolýar. Yzyndanam apy-tupan turup ýer-gök lerezana gelýär. Ine, şeýdip ýowmul ýagyny gaçyransoňam, ýaňka Gaýtarnış ata ady galýar.

– Sag bol, Koý kaka. Ine, Keşer akga bilen Gaýtarmış ata äkeldiňiz. Ählu garry enelerimiziň ýoluna zat aýdyp, sygynyşyna çagyryp ýören Gaýtarmış atasynyň gelip çykyş gadymylygynam eki-köki bilen aşgäre getirdiňuz. Bu zatlar üçin ikiňizem ýamanlyk ýüzünü görmädiňiz! Ogullaryňzyň arkasyny gaşap, yzyňyz jaňly kerwene dönsün!

– Şu zatlary ile ýetirmek üçin derläp, kirläp, çorlap öwrenýäniňe, senem sag bol! Ýöne bir zat-la, jan ini! Näme, bir ýerde soragyňr bolsa «Koý kaka, Koý kaka» diýip, diňe maňa berýän-le. Keşerdenem sora ahyryn. Biýem, suw gyrnagyny gören Keşer-ä.

– Aý, ýog-a!?

– «Aý ýogaň» niräň gürrüňi. Ondan buýanam, ynha, Keşeriň özi. Şonda garaýagyzdan görnümli, daýawdan deşlek her barmagy goşarym ýaly Keşer akga aňylar-aňylmaz ýylgyryşyna çäýly käsesini ýerde goýdy.

– Mundan ýedi-sekiz ýyl öñdi-le. Igdirolundam Çimli deräň ugrundaky toklylara suw çekyädim. Ine, bir günem daňdan ümüss-tamyşda suwa indim. Maşynyň ýüzünü akawuda tarap öwrägetdin, kiçi çyrada goýsuma, ony suw sorar ýagdaýa getirdim. Soňam maşynyň yzyna geçip, «Gel, bir çilimem çekäýin-le» diýen pikire gelip-gelmänkäm, ýeňse gapdalymdan bir şalpyldy eşidildi. Onda-da göwnümde ýekeje al-asdar ýok. «Aý, Huny oglanlaň biridir-dä. Arkamdan gelip oýun edip, gorkuzjak bolýandyr. Hany, görevli bakaly, kim-kimi gorkuzýarka?» diýişime, ýedi-sekiz sany otlyçöpi çugdamlap, çyzaýmaly edip goýdum. Haçan-da hälki şalpyldy edil açmazyma geliberende-de otlyçöpleri çakyşyma, azzatda-mazzat yzyma öwrülsem... Gör-ä! Çuw ýalaňaç, göwsı-mämeleri dagy şem-şéýle güýlüp gyrkaýmaly çöpürlik suw gyrnagy. Elimdäki otdan haýyatı göçendir-dä.

Aýallaryňka kybapdaş cirkin ses edişine; sökseräýmezmi tözli sagrysyny titrekledip ýazzyny beräýdi, suwuň içi bilen. Menem mündüm söbügine, özünüňkidenem elhenç gykylyk gopduryşyma. Şo barmana-da suwa urdy welin, gara-çyrasy görnäýsin-dä. O wagta gorky-ürki ýadyma-da düşenok. Yöne ýene ýola düşüp, dört-bä kilometr geçdim weli, birhili baldyrlarymyň eti titir-titir edip, injik süňkümden sypyp barýan ýaly, öye geldim welin, «Waý, saňa nä döw çaldy. Asyl, dodaklaryňa uçuk dagam gaýnap gidipdir-le; jan Alla» diýşine, tas çörekçimiňem gözü dört bolupdy.

Ertesi köşäm düzüwlenip keremaralykda hälki garagyrnagyň yzyny yzlasam, aýagynyn dyrnaklary edil itiňki ýaly ýere girip gidipdir. Yöne, gynançly ýerj aradan on-on baş gün geçip-geçmäňkä, ony Ýylyjaň ýanda balyk tutýan serhetçiler atyp alaýypdyr-da...»

Soň men bu zatlar dogrusynda marçakly şägirdim Yazberdi Kadyryň ýanynda dil ýaramda:

- Onuň ýaly bolda, biziň ýaşulymyz bilenem gürleşip göräýmeli ekeniň – diýşine, kakasy Kadyr aga duşurdy.
- Suw adamlar-a, aslyyetinde, Amyderýadır Murgapda-da bolupdyr. Biziň kelte kakuw barmaklarynyň arasy perdeli, aýagylapy, topugy ýokdan, biçüwi tagasyksyzrak bir tanşymyz bardy. Adyna-da Mömi diýerdiler. Ýerligem Çarhabýyň ileri ýanyndaky Bulamakdan. Orakdyr pil ýasamak dagy çep elinden gelýän akly dana kişidi özem. «Asyýany eýdip däl, beýdip diše ahyryn» – diýip, janygýandygam şu günki ýaly ýadymda. Yöne häsiýeti hüylüräk bolangoň, ugruna kowup, ugunu ýekeläýmeseň, gürrüňem bermezdi. Ine, bir saparam ýaňky Mömi:

- Men näme ile meňzeş däl-le? – diýip, käbesine yüzlenmezmi. Şonda ejesi:

- Wah, jan guzym. Ataň üçünji heleýi bolamsoň idi-iissiwat edip, kän bir göwnümem görenokdy. Ine bir günem, keçjallyk tapyp, süýt ýaly aý-aýdyň gije Murgabyň ýakasynda otyrdym. Şonda bir ýürek ýargynç, düýşe girginç äteňet suwdan çykyşyna gönümel ýanyma geldi. Aňymamamyňma garamanam ýorgan ýakynlygyny etdi. Agzy tagam tapandyr-da, soň-soňlaram ýanyma gatnamasyny goýmady. Taňrydan gizlemedigimi, nädeýin, bendesinden ýaşyryp. Ana, sen şol peläket – suw adamsynyň oglы, jan guzym – diýşine gönüinden gelipdir.

Hawa, «Görülmedik illerden eşidilmedik gep çykar» diýenleri, Garagyrnak hakdaky bu söhbet açmanyň käbir kişileri

geňirgendiräýmegem mümkün. Ýöne özüm-ä, ýalan ýabşyrmany ýele ýanyndanam geçirmeýän, ynsaby täretli, kalby sahawatly her bir türkmen aksakgalyndan alan maglumatyma ynanýan. Oňa tenem berýän. Ondan buýanam näme «Il gözü terezi». Goý, suw gýrnagy dogrusyndaky bu jeme gelmelere-de okyjylar käniniň paýhas mizany adyl baha bersin.

Ümür ESEN,
mirasgär. Geň-taňsy wakalar